

Вітальо Бусало

ХАЦЕЛАСЯ РАДЗІМЕ ПАМАГЧЫ...*

Працэс пераасэнсавання гісторыі Беларусі працягваецца, і па меры за-
глыблення ў мінулае выяўляюцца ўсё новыя імёны людзей, якія тварылі гэту
нашу гісторыю. Узгадваюцца такія вялікія дзеячы нацыянальнага руху, як
Ус.Ігнатоўскі, А.Луцкевіч, В.Ластоўскі, М.Гарэцкі, А.Смоліч, Я.Дыла і многія,
многія іншыя. Сярод іх не чужаком, а слаўным папличнікам стаіць імя Гаў-
рылы Іванавіча Гарэцкага, роднага брата Максіма Гарэцкага.

У сродках інфармацыі, публіцыстыцы, навуковай і мемуарнай літаратуры
(у тым ліку і ў часопісе “Польмя”) пра яго за апошні час напісана шмат — і
як пра чалавека, і як пра вучонага-геолага, і як пра арганізатара беларускай
навукі: ён працаваў на гэтай ніве на працягу многіх нялёгкіх дзесяцігоддзяў
(20—80-я гады).

Але ёсць яшчэ адзін бок дзейнасці гэтага, безумоўна, таленавіцейшага ча-
лавека — эканамічная навука, прытым у адзін з найбольш пераломных, супярэч-
лівых і цікавых перыядаў гісторыі нашага народа — у 20-я гады XX стагоддзя.

Тыя гады характэрныя былі ўсталяваннем нэпа, імкненнем спалучыць
неспалучальнае — рынак і камандна-адміністрацыйныя метады кіравання;
зноў жа — пачатак калектывізацыі і індустрыялізацыі. Як і зараз, тады крута
мяняліся арыентацыі гаспадарчай палітыкі, яны зводзіліся да спробы ўкара-
нення элементаў так званай змешанай эканомікі, якая даволі паспяхова вы-
карыстоўвалася ў канцы XX стагоддзя найбольш развітымі краінамі Захаду.

Безумоўна, усе гэтыя неадназначныя задачы стаялі і перад эканамічнай
навукай маладой рэспублікі. Навукоўцам трэба было не толькі вывучаць стан
яе рухаючых сіл, але і распрацаваць самую эканамічную палітыку і механізм
яе рэалізацыі ва ўмовах пераходу да нэпа. Разам з тым трэба было ўлічваць
асаблівасці абласных рэгіёнаў, вырацаваць дзяржаўныя прыярытэты, каб
ажыццяўляць эканамічнае раянаванне з улікам адміністрацыйнага ўзаконен-
ня тэрыторыі Савецкай Беларусі**, распрацоўваць планы развіцця народнай
гаспадаркі, вызначаць разумнае спалучэнне долі сельскай гаспадаркі і
прамысловасці пры аднаўленні і размяшчэнні новай вытворчасці і г.д.

Адным з цэнтральных пытанняў усёй эканамічнай палітыкі ў той час было
аграрнае — не толькі па прычыне перавагі сельскай гаспадаркі ў агульнай

* Польмя. 1998. № 10. С. 210—221. Са скаротамі.

** Пасля ўваходжання Савецкай Беларусі ў склад СССР у 20-я гады яе тэрыторыя двойчы
пашыралася. Паводле пагаднення з РСФСР дэкрэтам ВЦК ад 3 сакавіка 1924 года БССР былі
перададзены 8 паветаў Віцебскай, 6 паветаў Гомельскай і 1 павет Смаленскай губерняў, а 6
снежня 1926 года — Гомельскі і Рэчыцкі паветы РСФСР.

структуры эканомікі рэспублікі (аграрны сектар даваў амаль 90 працэнтаў усёй вытворчасці), але з улікам адносін партыі бальшавікоў да шматмільённага сялянства, з улікам выкарыстання рыначных рычагоў уздзеяння на рост сельскагаспадарчай вытворчасці, вызначэння перспектывы развіцця калектывных і індывідуальных сялянскіх гаспадарак, пошуку аптымальнай формы землекарыстання і правядзення эфектыўнай землеўладкавальнай палітыкі. Вырашэнне гэтых праблем ускладняла адсутнасць глыбокіх даследаванняў, прысвечаных комплекснаму вывучэнню эканомікі Беларусі; не хапала навуковых і нават проста адукаваных кадраў. Даводзілася запрашаць навукоўцаў з боку і адначасова рыхтаваць свае ўласныя нацыянальныя кадры, ствараць навукова-даследчыя цэнтры і вызначаць напрамкі іх развіцця.

Гаўрыла Іванавіч Гарэцкі і быў адным з такіх маладых вучоных — поўны сіл і жадання дапамагчы сваёй роднай рэспубліцы.[...]

Вярнуўшыся пасля вучобы ў Маскоўскай акадэміі на радзіму, Гаўрыла Іванавіч адразу прыняў удзел у тэарэтычным, з эканамічнага пункту гледжання, абгрунтаванні неабходнасці пашырэння адміністрацыйных межаў БССР. Ён, напрыклад, правёў буйное даследаванне па выяўленні стану гаспадарчага развіцця Гомельшчыны (яна тады яшчэ не ўваходзіла ў склад БССР) у параўнанні з суседнімі рэгіёнамі. Вызначыў характэрны тып сельскай гаспадаркі Гомельшчыны, які ўключаў асноўныя элементы вытворчасці — зямлю, працу, капітал. Падкрэслівалася неабходнасць выкарыстання на практыцы тэорыі трох фактараў вытворчасці, хаця ў той час гэтая тэорыя ў марксісцкай літаратуры называлася не навуковай, а буржуазнай. Супастаўляючы структуру нацыянальнага даходу і формаў сельскай гаспадаркі і абпіраючыся на аналіз дадзеных 1900—1913 і 1923—1924 гадоў, Гарэцкі робіць вывад аб падабенстве Гомельшчыны да Беларусі, бо характар сельскай гаспадаркі і тут, і там не зерневы, а інтэнсіўны прамыслова-тэхнічны. Блізкая была Гомельшчына да БССР і велічынёй даходу з адзінкі зямлі. Тым самым наш вучоны абвяргаў довады ўкраінскага калегі В.Салавейчыка, які лічыў, што Гомельшчына па сваіх прыродна-геаграфічных і эканамічных уласцівасцях падобная да Чарнігаўшчыны.

Больш таго, аналізуючы па метадазе прафесара А.Чалінцава сельскую гаспадарку Чарнігаўшчыны, Гарэцкі даказаў, што частка яе паветаў (ён называў іх беларускімі) належыць да тыпу, які адрозніваецца ад большасці паветаў гэтай губерні Украіны і па такіх паказчыках, як памеры пасеву на адну сялянскую гаспадарку, адсутнасць пасеваў траў на палях, максімальны працэнт бульбы ў полі і г.д. Гэта заходнепалескі тып, да якога належыць і ўся Гомельшчына*.

Вывады вучонага былі блізкія да вывадаў буйнейшых рускіх спецыялістаў у галіне эканамічнага раянавання СССР Б.Н.Кніповіча і Н.Кастрова, якія таксама абгрунтавалі блізкасць сельскай гаспадаркі Гомельшчыны, часткі Смаленшчыны і Чарнігаўшчыны да Беларусі, а не да Расіі і Украіны.

Аб практычнай вартасці даследаванняў Гарэцкага можна меркаваць па выкарыстанні яго довадаў Дзяржпланам БССР пры распрацоўцы дакладной

* Гарэцкі Г. Сельская гаспадарка Гомельскай губерні // Савецкае будаўніцтва. Мн., 1926. № 2. С. 84—109.

запіскі ва ўрад рэспублікі, у якой абгрунтоўвалася мэтазгоднасць уключэння Гомельшчыны ў склад БССР. Ужо ў першай саліднай эканамічнай працы Гаўрыла Іванавіч паказаў сябе як вучоны, які ўздываў глыбінныя праблемы для вырашэння задач гаспадарчага будаўніцтва рэспублікі.

Разам з тым гэта сведчыць яшчэ і пра тое, што беларускі ўрад разумеў неабходнасць і важнасць прыцягнення лепшых навуковых кадраў для вырашэння складаных палітычных і гаспадарчых праблем. Не выпадкова ў тыя гады на карысць Беларусі працавалі такія вядомыя вучоныя, як І.Пятровіч (Янка Нёманскі), М.Доўнар-Запольскі, А.Смоліч, А.Бонч-Асмалоўскі, В.Пераход, А.Дубах, І.Герцык і іншыя.

Інтэнсіўнасць навуковай дзейнасці Гаўрылы Іванавіча Гарэцкага здзіўляе. У 1926 годзе з-пад яго пяра выходзіць фундаментальная эканамічная праца — даследаванне тэарэтычных і практычных праблем разліку нацыянальнага даходу Беларусі (Народны прыбытак Беларусі. Мн., 1926). У ім даводзіцца важнасць вывучэння паказчыкаў нацыянальнага даходу ў фарміраванні эфектыўнай гаспадарчай палітыкі ў рэспубліцы. (Трэба сказаць, што ні руская, ні польская эканамічная навука да 1917 года не рабілі разліку нацыянальнага даходу Беларусі.) Аўтар разгледзеў развіццё гэтай тэмы ў сусветнай эканамічнай навуцы, вызначаючы ўклад А.Сміта, К.Маркса, А.Вагнера, С.Пракаповіча, Л.Н.Літошанкі, Г.А.Студзенскага, А.І.Вайнштэйна, М.І.Туган-Бараноўскага і іншых вядомых эканамістаў.

Аналізуючы сельскую гаспадарку рэспублікі, Г.І.Гарэцкі зрабіў практычны вывад: “Беларусь — край інтэнсіўнай сельскай гаспадаркі з добрай доляй перавагі жывёлагадоўлі над іншымі галінамі, з актыўнай роллю гандлёва-прамысловых раслін — сярод якіх бульба, са значным развіццём садоўніцтва і агародніцтва”.

Што датычыць прамысловасці, то, супастаўляючы даход з наяўнасцю рабочых, Гарэцкі выказвае думку: паколькі даходы растуць хутчэй, чым колькасць рабочых, адбываецца паляпшэнне тэхнічнага становішча прамысловасці Беларусі.

Па яго разліках, прамысловасць у Беларусі развівалася хутчэй, чым у Еўрапейскай Расіі. Гэта значыць, што Беларусь цвёрда стала на шлях індустрыялізацыі, асабліва ў тых галінах, якія скарыстоўвалі мясцовую сыравіну. Такі вывад уяўляецца вельмі важным і сёння, у прыватнасці, пры вызначэнні напрамкаў структурнай перабудовы нашай прамысловасці, прынамсі, высвятляючы, якія прадпрыемствы і галіны ў новых рыначных умовах трэба развіваць: тыя, што працуюць на мясцовай сыравіне, ці тыя, што выкарыстоўваюць прывазную.

У працы Гарэцкага былі прыведзены і разлікі нацыянальнага даходу на аднаго жыхара, якія паказалі: у 1900 годзе ў Беларусі ён складаў 52,36 рубля, у Еўрапейскай Расіі — 65,69 рубля, а ў 1913 годзе — адпаведна 75,79 і 92,30. Супастаўляючы гэтыя лічбы з паказчыкамі развітых краін Захаду, Гарэцкі рабіў вывад аб мізэрнасці атрыманага прадукту на душу насельніцтва ў Беларусі, што сведчыла пра беднасць жыхароў. За 100 гадоў тут становішча змянілася мала. А гэта ў сваю чаргу сведчыць аб неабходнасці пераўтварэнняў у сістэме кіравання, у выпрацоўцы мерапрыемстваў па выкарыстанні лепшых дасягненняў эканамічнай навукі і вопыту гаспадарчай практыкі краін Захаду.

Як станоўчы момант Гарэцкі адзначыў больш інтэнсіўнае выкарыстанне зямлі ў Беларусі, паколькі даход з адной дзесяціны ў нас складаў 24,6 рубля за год супраць 18,01 у Еўрапейскай Расіі, прычым інтэнсіўнасць у беларускіх губернях змяншалася з захаду на ўсход.

Гаўрыла Іванавіч разглядаў праблему таварнасці беларускай эканомікі, па якой можна меркаваць пра сувязі з рынкам, тып гаспадарання, месца ў агульнарасійскім падзеле працы. Таварнасць у Беларусі складала тады 39,3 працэнта супраць 47 працэнтаў у Еўрапейскай Расіі. Адсюль аўтар заключаў: неабходна наладжваць больш цесныя сувязі эканомікі Беларусі з рынкам, як унутраным, так і знешнім, бо без гэтага немагчыма інтэнсіфікацыя беларускай вытворчасці.

На падставе дадзеных за 1923—1924 гады вучоны даказваў, што з пераходам да нэпа эканамічнае развіццё рэспублікі вяртаецца да тых тэндэнцый, якія былі характэрныя ва ўмовах найбольшага ўплыву рыначных фактараў перыяду станаўлення рыначных адносін у эканоміцы. Гэты вывад ён пацвердзіў, выступіўшы супраць складальнікаў кнігі “Нарысы па народнай гаспадарцы і фінансах Беларусі”, што выйшла пад рэдакцыяй наркома фінансаў БССР С.Карпа, і даказаў, што “тыпам сельскай гаспадаркі Беларусі з’яўляецца не зерневая сістэма з трохпольным севазваротам (як сцвярджаў С.Карп. — В.Б.), ... а сістэма мясной жывёлагадоўлі і інтэнсіўнай палявой гаспадаркі”. Трэба адзначыць, што ў 1927 годзе на X з’ездзе КП(б)Б і VIII Усебеларускім з’ездзе Саветаў старшыння ўрада БССР І.А.Адамовіч афіцыйна прызнаў памылкавай устаноўку ўрада на дзяржаўную падтрымку зерневага сегмента мясцовай сельскай гаспадаркі, а прыярытэтным напрамкам назваў жывёлагадоўлю і развіццё тэхнічных культур. Гэта тэндэнцыя знайшла адлюстраванне ў першым пяцігадовым плане развіцця народнай гаспадаркі БССР, у складанні якога актыўны ўдзел прыняў Гаўрыла Іванавіч Гарэцкі.

Наконт гандлёвых і вытворчых сувязей Беларусі вывады Гарэцкага палягалі ў наступным. Па-першае, Беларусь вывозіць у Заходнюю Еўропу ў асноўным лясныя і сельскагаспадарчыя неперапрацаваныя прадукты, а ў Расію — наадварог. Гэта сведчыць аб аграрнасці Беларусі адносна Заходняй Еўропы і індустрыяльнасці адносна Расіі. Смелы вывад, ці не так?

Па-другое, Беларусь вывозіць прадукты палявой гаспадаркі і жывёлагадоўлі, а прывозіць з Расіі пераважна збожжа, але не таму, што мы бедныя і галодныя, а таму, што рост інтэнсіфікацыі і таварнасці беларускай сельскай гаспадаркі аб’ектыўна зніжае ролю і значэнне збожжа ў мясцовай вытворчасці. Па-трэцяе, нягледзячы на рост гандлёвых сувязей з замежным рынкам, Беларусь, на думку Гарэцкага, яшчэ не зусім вызначылася ў агульнарасійскім падзеле працы, а сувязі з заходнееўрапейскім рынкам наогул недастатковыя, у той час як менавіта Заходняя Еўропа мае вялікі плацежаздольны попыт, а значыць, і ёмісты рынак. Як вядома, попыт і прапанова з’яўляюцца альфай і амегай рыначнай эканомікі. Зыходзячы з гэтага Гарэцкі быў прыхільнікам збалансаваных гандлёвых сувязей Беларусі з тымі краінамі, з якімі гэта эканамічна выгадна. І сёння ў нашай краіне гэтаксама востра стаіць пытанне выбару найбольш выгадных гандлёвых партнёраў, збалансаванага спалучэння сувязей з Усходам і Захадам.

Названая вышэй праца Гаўрылы Іванавіча была першай манаграфіяй у рэспубліцы, у якой давалася комплекснае апісанне гаспадарчай спецыфікі

нашай краіны, паказвалася, што па асобных паказчыках Беларусь не толькі не адставала, але і апераджала Расію. Некаторыя вывады вучонага не страцілі сваёй актуальнасці і сёння. Праца гэтая сведчыла пра схільнасць Гарэцкага да глыбокіх даследаванняў, пра яго вялікую эрудыцыю і здольнасць да фундаментальных абагульненняў. Па прадмеце, які даследаваў, ён вывучаў працы практычна ўсіх найбольш вядомых эканамістаў Захаду і Расіі, смела ўступаў у палеміку з прызнанымі аўтарытэтамі, спрабаваў вырашыць самыя актуальныя эканамічныя праблемы, што паўставалі перад рэспублікай. Характэрна, што прадмову да манаграфіі напісаў буйнейшы спецыяліст у галіне эканомікі сельскай гаспадаркі прафесар А.А.Рыбнікаў. “Праца Г.І.Гарэцкага, — пісаў ён, — у многіх адносінах выдатна запаўняе пэўны прабел у пазнанні гаспадаркі Беларусі”.

У тыя гады Гаўрыла Іванавіч актыўна ўдзельнічаў у навукова-практычных канферэнцыях і дыспутах па разнастайных эканамічных пытаннях. Там можна было выказацца самому, выслухаць думкі іншых. На адной з такіх канферэнцый (у 1928 годзе ў Мінску) ён выступіў у якасці асноўнага дакладчыка па праблемах павышэння ўраджайнасці ў рэспубліцы.

На падставе статыстычных дадзеных рускага эканаміста прафесара А. Чацверыкова за 47 папярэдніх гадоў у развіцці зерневай сельскай гаспадаркі Беларусі Гарэцкі выявіў істотную супярэчнасць: з аднаго боку, ураджайнасць збожжавых самая нізкая ў Еўрапейскай Расіі пры адначасовым стабільным зборы, а з другога — адзін з самых інтэнсіўных тыпаў сельскай гаспадаркі. Як растлумачыць такую супярэчнасць? На думку Гарэцкага, у нас кліматычны фактар не грае істотнай ролі, надвор’е адносна пастаяннае, чыста тэхнічныя мерапрыемствы таксама не маюць істотнага ўплыву на ўраджайнасць. Усё, даказваў вучоны, залежыць ад спецыяльна-эканамічных фактараў, і асабліва рыначнага. “Не нізкі ўраджай прычына нізкай рыначнасці і таварнасці на Беларусі (як трактуюць многія), а якраз наадварот, — падкрэсліваў ён, — **нізкая рыначнасць нашай гаспадаркі — прычына нізкай ураджайнасці**” * (вылучана намі. — В.Б.). Як бачна, у аснову далейшага развіцця сельскай гаспадаркі Беларусі Гаўрыла Іванавіч Гарэцкі ставіў рыначны фактар. Прычым такая думка выказвалася ў 1928 годзе, калі рыначныя метады СССР пачалі рэзка звужацца. Гэта сведчыць, што яшчэ ў канцы 20-х гадоў многія ў Беларусі разумелі неабходнасць і важнасць развіцця рынку для ўздыму вытворчасці і ўскосна папярэдзвалі пра небяспеку ўзмацнення камандна-адміністрацыйных рычагоў кіравання эканомікай*.

У дакладзе на канферэнцыі Гаўрыла Іванавіч выявіў прычыны натуральнасці беларускай сельскай гаспадаркі, выдзеліўшы перш за ўсё наяўнасць шматлікіх дробных індывідуальных сялянскіх гаспадарак і адсутнасць рынку збыту. Дакладчык падкрэсліў адсутнасць сувязі БССР з Захадам, добрых транспартных шляхоў зносін, дрэнныя прамыя сувязі па збыту сельгаспрадукцыі з Масквой і Ленінградам, вузкасць унутранага рынку па прычыне малалікасці гарадскога насельніцтва. Такім чынам, павышэнне таварнасці і рыначнасці ён звязвае з ростам попыту на прадукты, а ўдасканаленне аграрнай палітыкі бачыць у мерапрыемствах эканамічнага характару, уключаючы індустрыя-

* Сельское и лесное хозяйство. Мн., 1928. Кн.7, № 5—6. С. 264.

лізацыю, развіццё прамысловасці па апрацоўцы сельскагаспадарчай прадукцыі, паляпшэнне шляхоў зносін, пашырэнне сувязей са знешнім рынкам і г.д.

Наогул пры даследаванні сельскай гаспадаркі Гарэцкі яўна аддаваў перавагу эканамічным фактарам, што не магло не выклікаць крытычных заўваг іншых вучоных. Так, старшыня сельскагаспадарчай секцыі Дзяржплана БССР Р.А.Бонч-Асмалоўскі не пагадзіўся з тым, што Гаўрыла Іванавіч ігнаруе ролю тэхнікі, указваючы, што эканамічныя фактары ўплываюць на сельскую гаспадарку праз паляпшэнне тэхнічнай аснашчанасці вытворчасці. Цяжка сказаць, чаму Г.Гарэцкі ўдзяляў так мала ўвагі праблемам тэхнікі і аграраміі. Магчыма, ён быў перш за ўсё эканамістам, а магчыма, проста ў маладосці ў яго было захапленне чыста эканамічнымі даследаваннямі ці, можа, гэта проста наіўнасць, уласцівая многім маладым людзям.

Выступаючы на IX Усебеларускім з'ездзе Саветаў (1929 год), Гарэцкі ўхваліў палітыку партыі бальшавікоў у галіне аграрных пераўтварэнняў, прывёўшы ў якасці доказу высокія тэмпы росту сельскай гаспадаркі БССР у 20-я гады. А яны былі значна вышэйшыя, чым нават у такой развітай краіне, як Германія. У той час, як ураджайнасць у Беларусі з 1870 па 1917 год расла маруднымі тэмпамі, дасягаючы пяці пудоў збожжа з адной дзесяціны зямлі. Разглядаючы прычыны адсталасці дарэвалюцыйнай беларускай сельскай гаспадаркі, важнейшай ён лічыў каланіяльную палітыку царскай Расіі, якая ператварыла Беларусь у “пастаўшчыка рэзервовай арміі працы і сельскагаспадарчай сыравіны экстенсіўнага тыпу (неапрацаваны лес, скуры, лён)”. Гарэцкі лічыў: каб дасягнуць у першай пяцігоддзі запланаваных тэмпаў росту (9 працэнтаў у год), неабходна правесці шэраг мерапрыемстваў, такіх, як калектывізацыя, меліярацыя, індустрыялізацыя і г.д.

Па сваіх поглядах на планаванне Гарэцкі стаяў бліжэй да так званай генетычнай школы ў палітэканоміі СССР (потым яна была аб'яўлена буржуазнай), да якой прымыкалі Н.Кандрацёў, М.Бухарын, А.Багданаў, А.Вайнштэйн, Н.Граман і многія іншыя вядомыя эканамісты і палітыкі.

Вядома, Гаўрыла Іванавіч быў чалавекам свайго часу — часу складанага, супярэчлівага. На пераломным этапе эканамічнага развіцця была не толькі Беларусь, але і ўвесь СССР.

На другой сесіі дзевятага склікання ЦВК БССР (лістапад 1929 года) у спрэчках па дакладзе новага народнага камісара земляробства П.Рачыцкага (ён замяніў Д.Прышчэпава) аб далейшым развіцці сельскай гаспадаркі, калі гаворка ішла пра калектывізацыю, пра згортванне рыначных метадаў, пераход да дырэктыўнага планавання, Гарэцкі выказаў думку аб двух тыпах калгаснага будаўніцтва. Ён звязаў гэта з двума напрамкамі сельскагаспадарчай вытворчасці: зерневым, у якім галоўнае значэнне пры калектывізацыі надаецца трактару і іншым сродкам механізацыі, і жывёлагадоўча-тэхнічным, у якім патрэбны іншыя матэрыяльныя рэсурсы, угнаенні, меліярацыя. А паколькі Беларусь Гаўрыла Іванавіч адносіў да другога тыпу, то ў рэспубліцы пры правядзенні калектывізацыі, на яго думку, патрэбна адразу стварыць аграіндустрыяльныя камбінаты, які ўключалі б не толькі сельскагаспадарчую вытворчасць, але і перапрацоўку яе прадукцыі*. У сваім выступленні вучоны

* У працэсе аграрных пераўтварэнняў у наш час таксама робяцца спробы пры акцыянаванні калгасаў і саўгасаў звязаць вытворчасць і перапрацоўку.

спвярджаў, што сельская гаспадарка развіваецца па тых жа законах, што і прамысловасць. Адсюль яго вывад аб ідэнтычнасці метадаў сацыялістычнай індустрыялізацыі ў прамысловым і аграрным сектарах эканомікі БССР. Іншымі словамі, погляды Гаўрылы Іванавіча пачалі мяняцца...

Аднак вучоны гарой стаяў за развіццё сельскагаспадарчай навукі ў БССР. Асаблівае значэнне ён надаваў пастаноўцы даследчай справы, лічыў, што Беларусі належыць тут важная роля не толькі ў маштабах СССР, але і ва ўсім свеце. Як доказ ён прыводзіць першыства Беларусі ў галіне заатэхнікі і меліярацыі (доследныя станцыі ў Горках у сярэдзіне XIX стагоддзя пад кіраўніцтвам прафесара Краўзе), тут было ўпершыню ў Расіі ўведзена рахункаводства (1835 год), створана першая балотная станцыя (1912 год), першая ў СССР спецыялізаваная свінагадоўчая доследная станцыя (1927 год) і г.д. Абгрунтоўваючы важнасць развіцця даследчай справы ў БССР, Гарэцкі спасылаецца на прыклад ЗША і разлікі расійскага прафесара Тулайкава*, якія пацвярджалі: там, дзе даследчая справа пастаўлена на навуковы грунт, эфектыўнасць сельскай гаспадаркі значна вышэйшая.

Гарэцкі пісаў і гаварыў пра неабходнасць павелічэння бюджэтных асігнанняў на даследчую справу, клапаціўся пра ўмацаванне матэрыяльнай базы навукі, прыцягненне ў гэтую галіну маладых кадраў.

Трэба адзначыць, што думкі Гарэцкага наконт змены прыярытэтаў у тэматыцы навуковых даследаванняў, набліжэнне навукі да патрэб сельскай гаспадаркі неўзабаве пачалі ажыццяўляцца. Па сутнасці, ён узначаліў у нас арганізацыйную працу па сельскагаспадарчай, меліярацыйнай і лясной навукі і ў канцы 20-х гадоў пачалі ўжо выходзіць працы такіх вучоных, як Х.Плятнер (па рахункавых запісах, якія памагалі беларускім сялянам падлічваць свае прыбыткі і страты), С.Ждановіч (пра рынкавую свінагадоўлю ў найболей развітым свінагадоўчым раёне БССР — Слуцкім), прафесар А.Смоліч (па сельскагаспадарчым раянаванні, на якім грунтаваўся новы адміністрацыйна-гаспадарчы падзел рэспублікі).

Дастаткова прагледзець спісы навуковых кадраў Навукова-даследчага інстытута сельскай і лясной гаспадаркі Беларусі 20-х гадоў, каб пераканацца: Гарэцкі здолеў прыцягнуць у свой інстытут найбольш відных вучоных рэспублікі таго часу. Тут працавалі А.Смоліч, А.Дубаў, В.Пераход, С.Мельнік, А.Арцымовіч, І.Кісякоў... Шмат было і маладых, і яны, напэўна, пакінулі б прыкметны след у беларускай эканамічнай навучы, калі б не махавік рэпрэсій, які пачаў раскручвацца з канца 20-х гадоў.

Шмат навуковых прац выйшла пад непасрэднай рэдакцыяй Г.Гарэцкага. Да многіх ён пісаў прадмовы, дзе выказаў свае погляды на разгляданыя пытанні. Вось адна з іх — да працы С.Маргелавы, прысвечанай вінакурнай прамысловасці ў БССР. Тут рэдактар спыніўся на вядомай тэорыі аптымальна-выгаднага і мэтазгоднага размяшчэння прамысловасці нямецкага эканаміста А.Вебера, якая вядома ў сусветнай эканамічнай навучы як тэорыя “штан-дорта”. Гаўрыла Іванавіч тлумачыць чытачам яе сутнасць: кожнае прамысло-вае прадпрыемства імкнецца заняць найбольш выгаднае месца ў адносінах да крыніц сыравіны, рынкаў рабочай сілы і збыту. Як вядома, у пачатку ХХ

* Г.Гарэцкі. Даследчая справа па сельскай і лясной гаспадарцы БССР. Мн., 1929.

стагоддзя гэтая тэорыя зрабіла вялікі ўплыў на расійскую і савецкую эканамічную думку. Невыпадкова Гарэцкі назваў яе вышэйшым дасягненнем буржуазнай эканамічнай думкі апошніх дзесяцігоддзяў. У прадмове ён адзначаў уклад Маргелава ў тэорыю “штандорта” на прыкладзе вінакурнай прамысловасці і ўсяляк падтрымліваў маладога вучонага.

Г.І.Гарэцкі надаваў шмат увагі і такому актуальнаму на той час пытанню, як адносіны Польшчы да Заходняй Беларусі, стану эканомікі апошняй. Вывучыўшы тэндэнцыі эканамічнага развіцця Заходняй Беларусі, ён прыйшоў да высновы, што яна з’яўляецца самастойным гаспадарчым рэгіёнам са сваёй спецыялізацыяй, а таму, на яго думку, спробы польскага ўрада каланізаваць заходнія тэрыторыі, ператварыць іх у аграрны прыдатак марныя.

Трагічным для Беларусі стаў канец 20-х гадоў. Пачалося раскулачванне, пайшлі расправы над інтэлігенцыяй. І адным з першых пад агонь крытыкі артадаксальных балышавікоў трапіў Гаўрыла Іванавіч Гарэцкі.

У канцы 1929 года ў Маскве была склікана першая Усесаюзная канферэнцыя аграрнікаў-марксістаў, якой кіраваў непасрэдна І.В.Сталін. У прамове на гэтай канферэнцыі рэктар Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі П.Пінчук назваў шэраг прозвішчаў беларускіх вучоных, якіх ён аднёс да буржуазных прадстаўнікоў у аграрна-эканамічнай навуцы БССР: прафесар О.Хаўке, С.Ждановіч, І.Кісякоў, Д.Прышчэпаў, А.Смоліч і, вядома ж, Г.Гарэцкі. Вось якую ацэнку ён даў апошняму: “Наколькі Гарэцкі з’яўляецца марксістам, відаць з таго, што ён у сваіх выступленнях цалкам карыстаецца метадалогіяй буржуазнага вучонага Цюнена”.

Абгрунтаваных доказаў не прыводзілася, не гаварылася нават, ці так гэта на самой справе, хоць, відаць, прыхільнікам Цюнена яго назвалі невыпадкова. І.Цюнен распрацаваў важнейшую эканамічную праблему, а менавіта залежнасць сельскай гаспадаркі ад рынку. А Гарэцкі ж у аснову развіцця беларускага аграрнага сектара эканомікі паставіў яго сувязь з рынкам. П.Пінчук назваў Гаўрылу Іванавіча нацыянал-дэмакратам, але асцярожным, які баіцца выступаць па пытаннях, звязаных з аналізам сацыяльна-эканамічных формаў, а бярэ чыста тэхнічны бок, асвятляючы эканамічную геаграфію і статыстыку.

Дарэчы, яшчэ раней у бібліяграфіі, што была змешчана ў саюзным часопісе “На аграрным фронце” наконт кнігі С.Ждановіча “Да пытання аб умовах развіцця рыначнай свінагадоўлі ў Беларусі”, гэты крытык адзначаў яе рэакцыйнасць. Назваўшы С.Ждановіча вучнем Н.Кандрацьева, ён зрабіў востры выпадак і супраць Г.Гарэцкага: “Тым самым НДІ сельскай і лясной гаспадаркі ў БССР моўчкі пагаджаецца з рэакцыйнымі думкамі і ўстаноўкамі аўтара”.

На памянёнай канферэнцыі інстытут, якім кіраваў Гарэцкі, абвінавацілі і ў тым, што ў працах яго вучоных адсутнічаюць даследаванні, прысвечаныя калектыўным гаспадаркам, не ідзе гаворка пра кулакоў і класавую барацьбу, а ўсё беларускае сялянства разглядаецца як працоўнае.

Пасля сігналу з Масквы многія вучні і калегі Гарэцкага накінуліся на яго з крытыкай. З часам публікацыі пра яго набылі адкрыта варожы, грубы і нават зняважлівы тон. Не было, ды і не магло быць спробы разабрацца ў сутнасці пытанняў, як гэта належыць рабіць у сапраўдных навуковых дыскусіях. Пачалася кампанія “выкрыцця шкоднікаў”. С.Маргелаў, напрыклад,

крытыкаваў дзейнасць НДІ сельскай і лясной гаспадаркі за буржуазны характар, паколькі, маўляў, даследаванні Кіслякова, Макарава, Лайкова асвятлялі хутарныя і пасялковыя, а не калектыўныя гаспадаркі. Такія даследаванні ён назваў неанародніцкімі. Ганчарык крытыкаваў Гарэцкага за тое, што ён адстойваў рынкавыя адносіны ў сельскай гаспадарцы рэспублікі, за выказаныя думкі аб узмацненні сувязей са знешнім рынкам; прафесара С.Скандракова — за прапанову пашырыць навуковыя сувязі з вучонымі буржуазных Польшчы і Літвы; Кіслякова і Смоліча — за падтрымку ідэй Д.Прышчэпава і г.д.

Вострая крытыка Г.Гарэцкага і інстытута, якім ён кіраваў, гучала з трыбуны XIII з'езда КП(б) Беларусі (1930 год), асабліва стараліся новы першы сакратар ЦК КП(б) Гей, старшыня ўрада БССР Галадзед і іншыя дзяржаўныя і партыйныя дзеячы рэспублікі. Як паказалі далейшыя падзеі, гэтая крытыка, што спачатку насіла ў асноўным тэарэтычны характар, была выкарыстана супрацоўнікамі АДПУ БССР у 1931 годзе пры фабрыкацый справы па Беларускім філіяле працоўнай сялянскай партыі. Адным з яго кіраўнікоў побач з Р.Бонч-Асмалоўскім і А.Дубахам быў названы Г.Гарэцкі, а да членаў гэтай “арганізацыі” былі аднесены прыхільнікі развіцця беларускай сельскай гаспадаркі за кошт індывідуальных сялянскіх гаспадарак. Усім ім прыпісвалася “правядзенне мерапрыемстваў, якім забяспечвалі ўзмацненне капіталістычных элементаў на вёсцы”.

Пасля рэабілітацыі ў 1958 годзе і аднаўлення ў 1965 годзе звання акадэміка АН БССР асноўныя навуковыя даследаванні Гаўрылы Іванавіча былі прысвечаны праблемам геахіміі і геалогіі рэспублікі. Да эканамічных праблем ён болей не вяртаўся.

Гаўрыла Іванавіч Гарэцкі займаўся эканамічнымі пытаннямі не болей як пяць гадоў. Аднак ён пакінуў яркі след у гісторыі нашай эканамічнай навукі. Многія выказаныя ім палажэнні захоўваюць актуальнасць і сёння. Напрыклад, неабходнасць развіцця рынкавых адносін як важнейшы фактар эканамічнага росту, важнасць для эканомікі Беларусі знешняга рынку, творчае выкарыстанне сусветнага вопыту гаспадарання з улікам асаблівасцей рэспублікі, пры выпрацоўцы стратэгіі — апора на напрамку эвалюцыйнага развіцця краіны, выяўленне дакладных прыярытэтаў у эканамічнай палітыцы і іншыя.

І цяжка сказаць, якіх бы вышынь у эканамічнай навуцы дасягнуў гэты выбітны вучоны, калі б жорсткая лапа сталінскіх рэпрэсій не адарвала яго ад любай радзімы і справы, якой ён аддаваў свае сілы. Відаць, стаў бы велічынёй не меншай, чым у геалагічнай навуцы. Яму, як і Максіму, шмат было адпушчана Богам.

УДК 55 (476) (092) + 929 Гарэцкі
ББК 26.3Г (4 Бел) Гарэцкі Г.
А 38

Укладальнікі

Радзім Гарэцкі, Роза Зінава

Рэцэнзенты:

Г.У.Зінавенка,

доктар геолога-мінэралагічных навук

Т.М.Дасаева,

кандыдат філалагічных навук

**Акадэмік Гаўрыла Гарэцкі: Успаміны, арт., дак.; Да 100-годдзя з дня нара-
А 38 джэння/ Уклад. Р.Г.Гарэцкі, Р.А.Зінава; Пад рэд. Р.Г. Гарэцкага. — Мн.: Тэх-
налогія, 2000. — 420 с.
ISBN 985-6234-81-6.**

Кніга прысвечана жыццю, навукавай, навукова-арганізацыйнай, грамадскай дзейнасці
выдатнага беларускага вучонага, грамадскага дзеяча акадэміка Гаўрылы Іванавіча Гарэцкага.

Успаміны, дакументы, матэрыялы ўсебакова асвятляюць асобу Г.І.Гарэцкага як чала-
века, вучонага-эканаміста і геолога, патрыёта сваёй Радзімы, змагара за нацыянальнае
адраджэнне Беларусі, настаўніка. У кнігу ўвайшлі архіўныя матэрыялы, вершы, прысве-
чаныя Г.І.Гарэцкаму, спісы твораў Г.І.Гарэцкага і твораў пра яго, фотаздымкі.

Кніга разлічана на шырокае кола чытачоў, асабліва на тых, хто працуе ў галіне геала-
гічных навук, літаратуры, мовазнаўства, усіх, каму дарагая наша бацькаўшчына Бела-
русь, самаадданым сынам якой быў Г.І.Гарэцкі.

УДК 55 (476) (092) + 929 Гарэцкі
ББК 26.3Г (4Бел) Гарэцкі Г.

ISBN 985-6234-81-6

© Р.Г. Гарэцкі, 2000
© Макетаванне. Мастацкае
афармленне. «Тэхналогія», 2000